

HET ORGEL VAN JAN PROPER

(Een bijdrage van Floor Vogelaar)

Oorspronkelijk was de kerkzaal van de hervormde kerk van Zweeloo een rechthoekige ruimte en was er geen orgelgalerij aanwezig. Voor zover bekend, werd in 1875 een nieuw seraphincorgel geplaatst en ter gelegenheid daarvan de orgelgalerij gebouwd. Op 20 februari 1904 wordt voor het eerst gesproken over een "inzameling van gelden ter bekoming van een nieuw kerkorgel". Op 6 augustus van datzelfde jaar, draagt de heer Lubbers, vooraanstaand kerkraadslid, f 98,- af, zijnde de opbrengst van het oude orgel. De inzameling die gehouden wordt voor het nieuwe orgel, brengt een bedrag op van f 955,15 en wordt wederom door Lubbers afgedragen.

De opdracht voor de bouw van het orgel werd gegund aan Jan Proper uit Kampen. Onbekend is of er ook bij andere orgelbouwers een prijsopgave is gevraagd. Aan Proper wordt op 6 september 1904 f 1.000,- betaald, waarop de kerk een korting van f 15,- krijgt wegens de vroege betaling. Met de totale opdracht was een bedrag van f 1.300,- gemoeid. Voor de resterende f 300,- wordt een geldlening in de vorm van aandelen ter grootte van f 50,-, rentende 4% aangegaan. Met de aflossing daarvan wordt in 1906 begonnen. Jaarlijks wordt tenminste één aandeel afgelost.

Voor het jaarlijks onderhoud wordt met Proper overeengekomen dat hij daar een bedrag van f 15,- voor zal ontvangen.

De orgelmaker

Jan Proper werd op 10 december 1853 te Heerde geboren als zoon van Derk Proper, huisschilder en Teuntje Veenhuizen. In Oene werd in 1852 een orgel geplaatst. Als organisten werden Derk Proper en Gerardus Veenhuizen uit Heerde benoemd. Dit waren de vader en de oom van Jan Proper. Zijn belangstelling voor orgels had hij dus niet van een vreemde.

Op 29 mei 1871 vertrok Jan naar Kampen waar hij organist werd van de gemeente van Derk

Hoksbergen. Hij trouwde op 20 mei 1886 te Kampen met Annegien Hoksbergen, de dochter van Derk. Zij kregen vier kinderen, waarvan alleen de oudste, Dirk Jan Proper, in leven bleef. Zijn oom, Zwier van Dijk, was reeds gevestigd als orgelmaker. In 1871 en 1872 noemt Jan Proper zich schrijnwerkersknecht en werkte hij waarschijnlijk als meubelmaker bij zijn oom. Bij zijn huwelijk in 1886 heet hij orgelmaker. Vanaf die tijd treedt hij zelfstandig op. Hij zette een bedrijf op met zeven knechten, waaronder ene Jacob van Loghem. Na het overlijden van oom Zwier, nam hij diens orgelmakerij over en solliciteerde hij tevens naar diens betrekking als organist van de Bovenkerk. Op 7 mei 1894 wordt hij benoemd en mede belast met het stemwerk van de orgels van de Boven- en de Broederkerk. Zijn vergoeding hiervoor is f 75,- per jaar.

Als organist deed hij weinig van zich spreken. Volgens contract was hij verplicht af en toe een orgelconcert in de Bovenkerk te geven. Die belofte kwam hij na; bijvoorbeeld op Koninginnedag. Maar uiteindelijk liet hij het toch liever aan anderen over. In 1907 associeerde hij zich met Albert van der Wal te Kampen onder de naam "Proper en Van der Wal", handel in piano's, huisorgels enz. Tot hun activiteiten behoorde ook het repareren en stemmen ervan. Op 6 juni 1911 viert de firma haar 25-jarig bestaan. Dat gaat dan wel terug tot 1886, het jaar waarin Jan zich voor het eerst orgelmaker noemde en niet tot 1907! In 1911 telt de firma 25 personeelsleden en in 1913 had Proper voor de kerkorgelbouw 6 knechten aan het werk. Hij bouwde ca. 90 nieuwe kerkorgels. Jan Proper overleed op 4 november 1922 te Kampen. Zijn zoon volgde hem op als organist van de Bovenkerk. Ook zette deze nog enige tijd de orgelmakerij voort, samen met de oude knecht Jacob van Loghem. Er werden hoofdzakelijk reparaties en stemwerk uitgevoerd. Het bedrijf verzandde echter door onachtzaamheid en onbegrip.

Geraadpleegde bron: *Orgels en organisten in Kampen door W.D. van der Kley en W.H. Zwart.*

Het orgel

Over de precieze aanbesteding van het door Proper in 1904 gebouwde orgel is helaas niets bewaard gebleven. Ook het tijdstip van oplevering is niet bekend, evenals de vraag of het inderdaad om een nieuw orgel gaat, of dat het orgel reeds 'stond te wachten op uitlevering'.

Het orgel bezit 1 manueel en een aangehangen pedaal. Het werk bezit 7 stemmen.

De dispositie is:

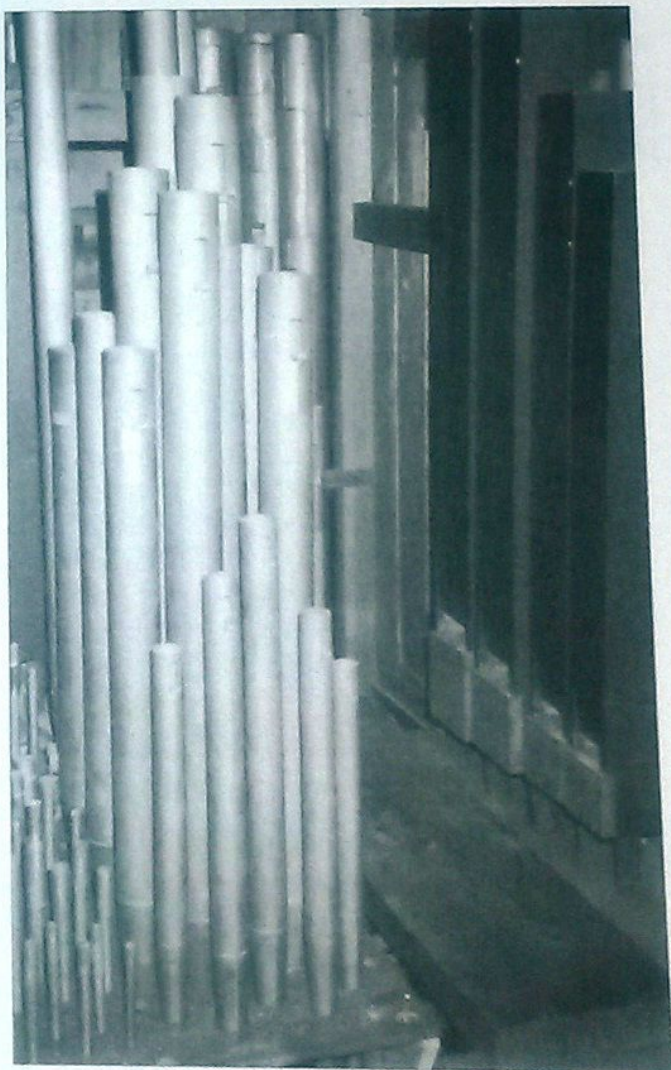
Prestant	8'	orgelmetaal
Octaaf	4'	orgelmetaal
Holpijp	8'	orgelmetaal
Viola di gamba beginnend op c, in groot octaaf Holpijp	8'	orgelmetaal
Octaaf	4'	orgelmetaal
Fluit	4'	orgelmetaal
Octaaf	2'	orgelmetaal
Bourdon	16'	naaldhout

De kast:

De orgelkast is gemaakt van grenen en vuren-hout. Het front ziet er fraai uit. Duidelijk is het vakmanschap van Jan Proper als meubelmaker te zien. De ornamentiek in het front aangebracht, is stilistisch gesneden. Rondom zijn lui-ken aangebracht, die ruime toegang tot het inwendige van het orgel geven. Het knieschot is aan de kast vastgeschroefd. De lessenaar is plezierig fors uitgevoerd. De orgelkast heeft diverse functies. Ten eerste zijn de constructieve taken van belang. Het moet o.a. het pijpwerk, de windlade, klaviatuur en regeerwerk bevatten en dragen. Verder is de akoestische functie ook erg belangrijk. Het geluid wordt a.h.w. de kerk-zaal in gestraald.

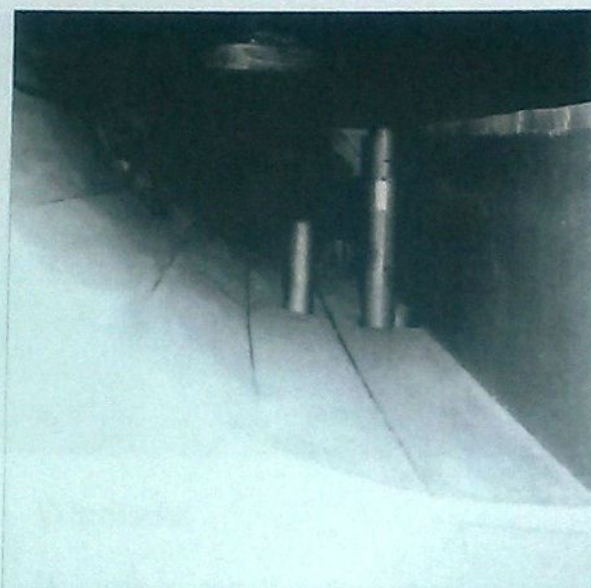
Pijpwerk:

De pijpen staan in roosters op pijpstocken. Deze roosters, en dus ook de stokken, staan in lengterichting van de lade en bevatten registerrijen. De stokken worden op de windlade geschroefd. De pijpen van de Bourdon 16' zijn van naaldhout. De pijpen die vanwege de afmetingen niet op de windlade passen, zijn afgevoerd en staan aan weerszijden van de kast. De andere pijpen zijn gemaakt van metaal.

Boven: "... zijn afgevoerd en staan aan weerszijden van de kast."

De Viola di Gamba begint op c. Het groot octaaf, dat zijn de laagste 12 tonen van het klavier, wordt door de Holpijp 8' bediend. Een aantal pijpen van de Bourdon en de Viola di

Linksboven: De pijpen van de Bourbon en de Viola di Gamba steken door het dak van de kast.

Rechtsboven: "De abstracten liggen in het verlengde van de toetsen."

Gamba bleken tijdens de bouw te groot voor de orgelkast. De orgelmaker koos als oplossing het maken van een aantal gaten in het dak van de kast, zodat de pijpen wel geplaatst konden worden.

De opstelling van het pijpwerk is met aflopende discantvelden en zijtorens in tertsofstelling. (Zie schema hier onder aan de pagina.)

Klaviatuur:

Het instrument bezit één klavier wat van C t/m f¹ loopt. Het manuaal bevindt zich links van het orgel. De ondertoetsen van het klavier zijn belegd met ivoor. De boventoetsen zijn van ebbenhout. Het klavier is als staartklavier uitgevoerd. Het pedaal heeft een omvang van C t/m g.

Windvoorziening:

Er is voor de windvoorziening een ventilator van het merk Laukhoff geplaatst die 5 m³ wind per minuut bij 105 mm waterdruk kan leveren. De elektromotor van deze machine loopt ter vermindering van mechanisch geruis op glijlagers. De orgelwind loopt via een winddrukregulator, welke bij voldoende druk de windtoevoer afsluit, en een slang met een diameter van 10 cm naar de zakbalg. Deze balg is eigenlijk een grote kist met een beweegbaar bovenblad die d.m.v. soepel schaapsleer winddicht is gemaakt. Op het blad liggen gewichten om de benodigde winddruk te verkrijgen. De winddruk in het orgel is 70 mm waterkolom. De balg neemt nagenoeg de gehele ruimte op de vloer binnen de orgelkast in. De afmetingen zijn ongeveer 200 x 130 x 70 cm.

Deze opstelling is aan het orgelfront af te lezen.

←enz. O O O O O O O O O O
b' a' g' f' dis' cis' b a g f dis

O O O O O O O O O O O O enz. →
e fis gis ais e' d' e' fis' gis' ais' c"

O O O O O
cis A F G B

O O O O O
Dis Cis C D E

O O O O O
c Gis Fis Ais d

22

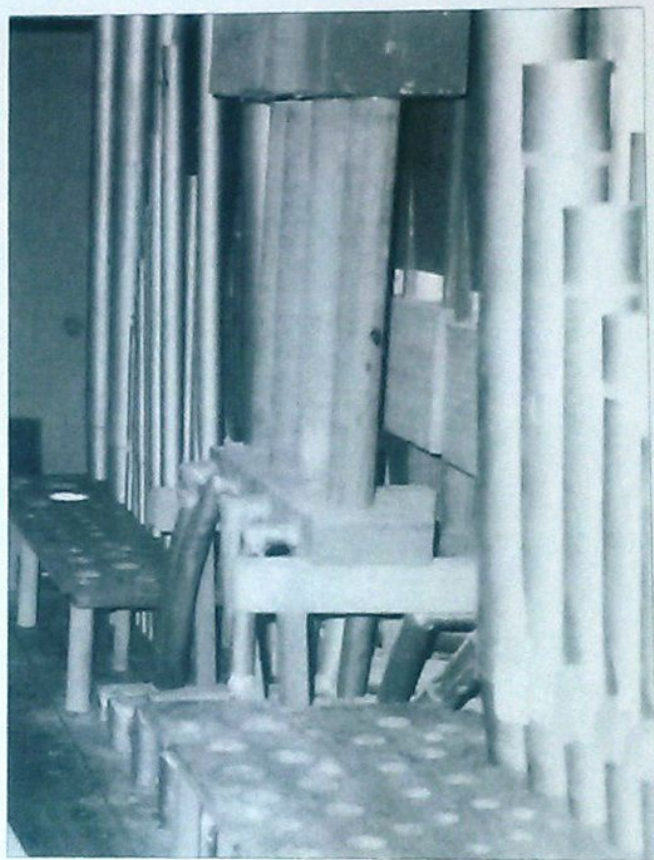
37 vanuit keerk

1

Windlade:

De windlade verdeelt de wind over de pijpen. De orgelwind komt via een kanaal in de kleppenkast van de windlade. De kleppen sluiten een sleuf af, waarlangs de wind naar de cancel, een

Rechtsboven: "Pijpen staan in roosters op pijpstokken."

Linksonder: Een deel van het pedaal met abstracten.

langwerpig compartiment, kan stromen. Door een register te bedienen kan een lat, de sleep, verschoven worden waardoor een open verbinding naar de pijp kan ontstaan. Als nu, door middel van het indrukken van een toets de klep wordt bediend, stroomt orgelwind vanuit de kleppenkast langs de klep naar de cancel en door de sleep naar de orgelpijp.

Mechanieken:

De registerknoppen zijn uitgevoerd zoals het ook wel in de harmoniumbouw gebruikelijk was. De naam van de stem staat op de betreffende registerknop. De abstracten, dat is de verbinding tussen de toets en de klep, liggen in het verlengde van de toetsen. Via het walsbord, die horizontaal boven de balg en onder de windlade ligt, worden de kleppen bediend. Het pedaalklavier is aan het knieschot gemonteerd. De abstracten lopen direct achter het knieschot naar de toetsen van het manuaal.